

Spis treści

Wstęp 5

ŚREDNIOWIECZE 7

Polska w przestrzeni 8

Rozsiadł się na niezmierzonych obszarach liczny naród Wenedów 8
Polska przez Mieszka ma być oświeconą i wywyższoną ponad sąsiednie narody 8
Ciało Królestwa 9

Polska w czasie 10

Rzeczy, których wierna pamięć żyje 10
Wielkość dziejów narodu, spoczywających w głębokim cieniu 10
Do dawnego stanu przywracamy 11

Człowiek i siły produkcyjne 12

Odstraszają ich przestrzenie do przebycia 12
Ziemia ich najobfitsza 13
Przystoi królewskiemu majestatowi mieć bogatych poddanych 13
Skarby, które wewnątrz ziemi są złożone 14

Walki społeczne 16

I było zaburzenie wielkie na ziemiach Polski 16
A jacy to źli ludzie mieszczenie krakowianie 16
Wiele różnych braków i szkód tego świętego Królestwa Polskiego 17

Zjednoczenie państwa i integracja narodu 18

Przywrócenie Polakom zwycięskich znaków 18
W Śędomirzu co się też stało 19
Przeszliśmy rzekę Odrę, która całą ich ziemię jak gdyby murem osłania 19
Za wstawieniem się biskupów i możnych 20
Młodszy baronowie Królestwa 21

Rola i kształt kultury duchowej 21

Aby przez poznanie rzeczy widzialnych doszło do uznania niewidzialnych 21
Kto chce pisać doskonale 23

Pogląd na świat i koncepcje życia 25

Powiedę cię do rajskiego, do królestwa niebieskiego 25
Nie żelaznym mieczem Antykrysta zsięczem 25
Wszystkie rzeczy zostały stworzone dla wszystkich istot rozumnych 26
Sprawiedliwość każdemu miała być równo wymierzana 27

Kultura obca w Polsce — polska w świecie 28

I w dal bogini mądrości się szerzy — nauka 28
Dobry i piękny kraj 29
Ratio naturalis, ratio fidei, ratio philosophica 30

Instytucje i formy krzewienia kultury 31

Ześlij nam światło wiary 31
Ta przesławna perła wiedzy 32
Stał się Polakiem pod względem obyczajów i życia 32

Kultura w społeczeństwie 33

Wielce się z nimi namozolił 33
Uczą cię wzory chwalebne 34
Ziemi swojej umiesz bronić wprost niezmordowanie 35
Który sam z siebie byłby pozostał w błędzie ślepoty 36
Rysie są jej oczy 36

Polska historyczna — Polska wieczna 37

Wyniki 37
W oczach potomnych 39

Polska w przestrzeni 42

Książę Jagiełło przyrzeka kraje swoje Litwy i Rusi wieczyście wcielić do Korony Królestwa Polskiego 42
Było i na oceanie znaczne jego panowanie 43
Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie jest jedno nieróżne i nierozdzielne ciało 43

Polska w czasie 44

Twe stare dzieje, twe zacne króle 44
Objawił nas światu 45
To jawna i jasna rzecz jest, żechmy są Sarmatae własni 45
Ja tylko to piszę, com widział 46

Człowiek i siły produkcyjne 47

Narodziło się w domach szlacheckich synów, którzy pożywić się nie mogą 47
Robota kmiotków to dochód albo intrata największa w Polsce 48
Żelazo — gospodarstwa początkiem każdego 49
Miasta nie najpodlejsza to część Rzeczypospolitej 49

Walki społeczne i integracja narodu 50

Jako wiele mają poddanych, tak wiele nieprzyjaciół 50
Pospolity człowiek wprowadził w błąd miasto 51
Póki panów tych nie posieczemy, którzy nam wolność skazili 52
A naprzód starajcie się o społecznej zgodzie 53

Rzeczpospolita 54

Nikomu nie podlega i nikogo wyższego od siebie, prócz Boga, nie uznaje 54
Jeno o królu jako o jednym panu, tak i o jednym prawie 55
Swobody nasze jako duszę swoją miłujemy 56
Zaprzeczają wszelkiej władzy, zachwalają wolność chrześcijańską
i wprowadzają wspólność wszelkiego mienia 58
Jedna spólna Rzeczpospolita 59
Cudzoziemcy o nas targ czynią 59

Rola i kształt kultury duchowej 60

Bądź pozdrowiona, po wielokroć bądź pozdrowiona, boska poezjo! 60
Ten język jakby już doszedł do szczytu wytworności, czystości i giętkości 62
Mnóstwem gwiazd ślicznych niebo ozdobione obacz, a zmysły wždy oświeć zaćmione 64

Pogląd na świat i koncepcje życia 66

Sam rozum okazuje, iż to natura sprawuje 66
Sprawiedliwość z mądrością bardzo jest użyteczna 67
A ja z tym trzymam, kto co w czas uchwyci 68
A wszystko mężnie wytrzymać w potrzebie 68
Jeden jest Pan smutku i nagrody 69
Antyhymn wzgardzonych 69

Kultura obca w Polsce — polska w świecie 70

Muzy zawędrowały do Sarmacji, przywabione geniuszem jej mieszkańców 70
Składam powinszowanie narodowi 71
Bardzo wielką miałbyś tu wolność życia wedle swych poglądów i zasad 72
Gdzie dotychmiast nie było znaku polskiej stopy 74

Instytucje i formy krzewienia kultury 75

Rzeczypospolitej sprawce mądre 75
Seminarium Reipublicae 75
U was uczymy się szlachetnych umiejętności i wzorów cywilizacji 76
Gra rozmowna 78
A nam księża każą głupimi być 79
Pracować, jakoby wždy polskie księgi były, ażeby się Polacy w mądrości mnożyli 80

Kultura w społeczeństwie 80

Oznaki szlachectwa przyozdabiać najślawniejszymi dobrami mądrości 80
A pismo proste ludzi k rozumowi przywodzi 82
W cenie jest wykształcenie w językach, wymowie i humaniorach 84
Aby nie tylko w Krakowie przebywali 84
Urodziliśmy się nie dla siebie, lecz raczej dla ojczyzny 85
Byś czynił wszystko, co nie pociąga za sobą ludzkiej krzywdy 87
Życie na wskroś ucylizowane 88

Polska historyczna — Polska wieczna 89

Wyniki 89

W oczach potomnych 91

BAROK 93

Polska w przestrzeni 94

Kilkaset mil kilkaset ludzi bronić mają 94

Krzywdą nad wszystkie krzywdy 95

Polska w czasie 96

Instrument szczęśliwości ludzkiej 96

Tak wiele złych rzeczy, które się stały i jeszcze im nie koniec 97

Człowiek i siły produkcyjne 97

Nikomu nie dawaj, a gwałtem bierz wszystko wszystkim 97

Potop, trzęsienie ziemi, powietrzna zaraza, wojna, głód 98

Dowcip ręcznych robót 99

Walki społeczne i integracja narodu 99

Niechajże nazbyt nie rozpościeram proporców swego panowania nad nimi 99

Nie masz mężów i bohaterów, tylko szynkarze, pieniacze a przekupniowie 101

W tej zacnej Koronie Narodu Polskiego, Ruskiego i państw do nich należących 102

Rzeczpospolita 103

Słodka i uczciwa była zawždy rzecz dla ojczyzny żywot położyć 103

Powinienem mu zaraz posłuszeństwo wypowiedzieć 104

Panowie burzący 105

O skuteczności rad 106

Rola i kształt kultury duchowej 107

Jeden tylko poeta tworzy to, czym się zajmuje 107

Wszelkie sposoby życia na tym świecie 109

Drzewiasta struktura kościołów 111

Mnie na powiekach gwiazdy też odchodzą 112

Pogląd na świat i koncepcje życia 113

Moja rzecz jest opisać świeckie delicyje 113

Pokój — szczęśliwość, ale bojowanie — byt nasz podniebny 113

Polakamiśmy się rodzili, polskie obyczaje obserwować powinniśmy 114

Każdy prawdziwy człowiek jest ludzką osobą 115

Wezmę ja też laternę i poszukam ludzi 116

Ach! Jakże trudną cześć ma wszelką drogę 118

Kultura obca w Polsce — polska w świecie 118

Żaden naród nie zna lepiej całego świata 118

Du socinianisme au déisme il n'y a qu'une nuance très imperceptible et un pas à faire 120

Instytucje i formy krzewienia kultury 121

Niech wszyscy uważają szkołę za warsztat człowieczeństwa 121

Jeśli kędy, to w szkole mizeryją mamy 122

Miastu na chwałę, studiującym dla zachęty i korzyści 123

Theatrum cudowne z perspektywami budowane stoi 125

Kultura w społeczeństwie 126

Takie sztuki rzadko w Polsce przebywały 126

Budują gniazda i mieszkania swoje 128

Pokój, jedność i dobre sąsiedztwo fundowane być może 129

Polska historyczna — Polska wieczna 130

Wyniki 130

W oczach potomnych 132

OŚWIECENIE 135

Polska w przestrzeni 136

Zasępione wszystkie umysły 136

Cały ród ludzki cierpieć musi, jeśli choć w jednym kraju zgwałcone prawa ludzi 137

Święta miłości kochanej ojczyzny 137
Garść ziemi ojczystej 138
Zginęła ojczyzna, zgubili ją swoi 139

Polska w czasie 140

Głos umarłych 140
Polska pod Orła i Pogoni znakiem 141
Za ojczyznę i kochankę 142
Polska nazywa się gratis wolnym narodem 143
Ród człowieczy będzie rodem braci 143

Człowiek i siły produkcyjne 144

Uszczęśliwianie narodu 144
Mieć jak największe siły do czynnych i użytecznych dla kraju przedsięwzięć 146
Widzieć tu maszynę ludzką w stanie największego gwałtu 147
Ma Polska ludzi ochotnych, dowcipnych 148
Wznawia tor klęsk sławny Ikara 149

Walki społeczne i integracja narodu 149

Wyzuć się z jarzma posłuszeństwa 149
Aby lud zagrzany ochoczo brał się do broni 151
Iżby losy miast podżwignione zostały 152
Róbcie z młodzieży szlacheckiej i z miejskiej jeden naród 153
Czas, stanie szlachecki, wyjść, spod tej arystokracji 154
Wszyscy przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych 155

Naprawa Rzeczypospolitej 156

Niezliczone są a wielkie interesa ojczyzny 156
Stawam na placu z Boga ordynansu 157
Naród, konstytucja, miasta Rzeczypospolitej, obywatele 158
Rzucmy sprawiedliwej zemsty pioruny na zdrajców 161
Utworzyć nowe niemal Polaków plemię 162

Rola i kształt kultury duchowej 163

Wszędy się rozkrzewia dowcipny przemysł 163
Zna świat i ludzi, a najpierw siebie 165
Prawda i imaginacja wierszem wyłożone 166
Wejdz pierwszej, zawsze w serce twoje 167

Pogląd na świat i koncepcje życia 169

Wszystkie jestestwa przywiązane są do praw ogólnych 169
Prawa wydobyte z ogólnej sumy działań ludzkich 171
Trzeba nam ludzi zrobić Polakami, a Polaków obywatelami 172
Czujmy życie, trwajmy mile 174
Miłość jego jedyną będzie szczęśliwością 175
Kto mię przydzieje w ptaka skrzydłotne pierze? 176
Albo Ty jesteś bez siły, albo jesteś tyran srogi 177

Kultura obca w Polsce — polska w świecie 178

Wiek teraźniejszy rozprzestrzenił granice świata powszechnego 178
Jakże to opodal stoi Polska! 180
W państwie takim jak Polska, gdzie dusze zachowują jeszcze wielką dzielność 182

Instytucje i formy krzewienia kultury 184

Dla zabawy i pożytku 184
Książki to są weksle prawdy i nieprawdy 185
W każdej drukarni znalazłem pism tysiące 185
Odmienić starą postać kraju swego — stworzyć naród przez wychowanie publiczne 186
Otworzyłem dom mój jako przybytek Sofiji 187
Szkola świata 188

Kultura w społeczeństwie 189

Byle światło w ludziach było, a sława w narodzie 189
Najpierwsza potrzeba jest doskonałość języka ojczystego 192
W żadnym prawie domu szlacheckim nie można było dzieł narodowych ujrzeć 192
Pan musi prowadzić życie dość szczęśliwe 193
Charakter narodowy, bez którego żaden naród obstać się nie może 194
Warszawa — miast królowa na sarmackim świecie 195
Co do rolnictwa i rządu ludu rolniczego 196

Polska historyczna — Polska wieczna 198

Wyniki 198

W oczach potomnych 200

OKRES NIEWOLI 203

Polska w przestrzeni 204

Poetyczność ziemi polskiej 204

Jest, zaiste, szczęście na ziemi tułać się pomiędzy ludem 206

Patrzę w Tatry 207

Polska w czasie 209

Zachować i udokładnić narodu historię 209

Naród mój tak się we swą przeszłość weśnił 211

Z księgą dziejów ojczystych w rękę 216

Człowiek i siły produkcyjne 216

Jest tyle mnogo ludzi 216

Chcemy być potężnymi, bogatymi Polakami z rozwiniętym przemysłem 217

Marsz, marsz Polacy, do twardej pracy 220

Ażebyśmy uwierzyli we własną ludzką potęgę 221

Walki społeczne 222

Lud polski stanowi niewątpliwie największą kraju potęgę 222

Wszystko dla ludu, przez lud 223

Polska przemienionych kołodziejów 225

My, klasa robotnicza, jesteśmy dziś w Polsce przewodnikami narodu 227

Zrozumieją wszyscy polscy ludzie, jak niezgłębioną krynicą regeneracji narodu była ta rewolucja 228

Przeznaczeniem inteligencji jest kapłaństwo idei 229

Walka o państwo 230

Bohaterstwo śmierci i bohaterstwo umiejętnego życia 230

Niepodległość musi być koniecznie jakaś 234

Spółeczeństwo nasze zupełnie się dostroiło do ideału szczęścia mieszczańskiego 237

Życie społeczne jako wolny czyn wspólności i pomocy wzajemnej między ludźmi 238

Lecz sprawa z duchem polskim nie igraszka 240

Rola i kształt kultury duchowej 241

Wyrażanie się ducha w powszechnym systemie działań i poruszeń myśli całego narodu 241

Sztuka to nie zbytek, lecz chleb powszedni duszy 243

Wyraz symboliczny świata niewidzialnego 245

Pogląd na świat i koncepcje życia 251

Z palmą stanął przy mistrzu swoim, Chrystusie 251

Tworzę — więc jestem 253

Filozofia dojrzałości dziejowej 253

Osobowość narodu polega na pilnowaniu skarbu tradycji wszelkiej 256

Doszliśmy do możliwości świadomego oddziaływania na rozwój społeczny 257

Nędza dusz za mało była brana pod uwagę w rachunku społecznym 258

Człowiek na to przychodzi na planetę, ażeby dał świadectwo prawdzie 259

Ziemia, prosty człowiek i Bóg 262

Kultura obca w Polsce — polska w świecie 264

Nasi artyści żyją życiem duchowym Europy 264

Za wolność waszą i naszą 265

Prześladowania wszystkich policji całego świata nie powstrzymają mnie 267

Do tej drugiej ojczyzny, sercem zdobytej 269

Instytucje i formy krzewienia kultury 271

Oświata narodowa wynika z wielkich wypadków w narodzie 271

To mi daje stanowczy kierunek polityczny 271

Szyfrowe prace 273

Przyszłość jaśniejąca wymaga, aby się ludy w oświacie podniosły i uszlachetniły 275

Nam potrzeba stworzyć źródła wiedzy u nas w domu 277

Teatr mój widzę ogromny 278

Budzić zamiłowanie prawdziwej i gruntownej sztuki 280

Miłość ludzkości, nienawiść złego wystarczyć nie może, trzeba indywidualnych łączników 281

Kultura w społeczeństwie 282

- Skonała stara, szlachecka Polska 282
- Że miecz nie ściemniał i serce nie zgasło 283
- O tyle jako patriotyzm wielki jest, o ile jako społeczeństwo jest żaden 284
- Myśl bogata jest rodzicielką uczuć bogatych 286
- Pańska i chłopska kultura 287
- Przez ciernie żywota 289
- Niech żyje rozum, miłość i swoboda 290

Polska historyczna — Polska wieczna 292

- Wyniki 292
- W oczach potomnych 295

POLSKA NIEPODLEGŁA 297

DRUGA RZECZPOSPOLITA 299

Polska w przestrzeni 300

- Wolność! Niepodległość! Zjednoczenie! Własne państwo! Na zawsze! 300
- Odwieczny nasz błąd 300

Polska w czasie 302

- Nie chcemy mieć nic wspólnego z sektą samobiczowników 302
- Nie może być wolny naród, który uciska inne narody 302

Człowiek i siły produkcyjne 303

- Źle się dzieje. Brak wszystkiego 303
- Praca nasza na polu gospodarczym nie stała na wysokim poziomie 303
- Początek świata pracy 304

Walki społeczne 305

- Zbliża się chwila szturm na twierdzę kapitalizmu 305
- Jesteście tylko pasożytniczą warstwą tego narodu 305
- My drugą, wam przeciwną, stanowimy ojczyznę 306

Odbudowa państwa 306

- Zjednoczenie wszystkich ziem polskich 306
- Zrobiłem coś podobnego do zamachu stanu 307
- Czynną postacią narodu jest tylko państwo 307
- Walka o samo istnienie Polski 308

Rola i kształt kultury duchowej 309

- A wiosną niechaj wiosnę, nie Polskę, zobaczę 309
- Przeciw obrzydliwości dnia i obmierzłości jego hasel 310
- Walka z szatanem 310
- Kultura krzywdy i zbrodni 311
- Ucieczka przed wami 312

Pogląd na świat i koncepcje życia 313

- Wszystko się dopełnia tu i teraz. Wszystko się osiągnie tam i kiedyś 313
- O patrzeniu na serce i w serce 314
- Rozumienie, wyrozumienie, porozumienie — od tego zależą losy świata 315
- Szaleńcy, wzrośnijcie kiedyś kłosa mądrości 317

Kultura obca w Polsce — polska w świecie 318

- Polacy powinni brać jak najżywszy udział w wysiłkach ludzkości o postęp kultury i nauki 318

Instytucje i formy krzewienia kultury 319

- Stworzenie powszechnej, świeckiej, bezpłatnej szkoły 319
- Dziesiąta muza 320
- Chcemy być teatrem żywym 321

Kultura w społeczeństwie 321

- Obudzić czynne obywatelstwo w gazdostwie ducha społecznego, w kulturze 321
- Ludzie szli gromadnie, jakby na odpust 323
- Robotnik nie pozostawia teatru na uboczu swych gorących praw 323

Wyniki 324

OKRES WOJNY I OKUPACJI 327

- O, chwyć za miecz historii i uderz! i uderz! 328
- Walka z kulturą polską jest walką bez przyszłości 329
- Wartości w świecie leżą za tamą, wzniesioną przeciwko nieustannie grożącemu morzu 330

POLSKA LUDOWA 333

Polska w przestrzeni 334

- Nad umęczoną Polską znów biało-czerwone sztandary 334
- Tu jest mój dom 334

Polska w czasie 335

- Przywrócić pełny, zasłużony blask postępowym tradycjom narodu polskiego 335
- Bić pięścią w własną pierś, jak w dzwon spiżowy 336

Człowiek i siły produkcyjne 338

- Cel: miejsce wśród ludzi 338
- Marzenia i rzeczywistość 340

Rewolucja społeczna 340

- Zwycięstwo i socjalizm 340
- Polska wspólnota narodowa 341
- Rozwój człowieczeństwa w człowieku — praca 342

Budowa państwa ludowego 342

- Nasze ludowe państwo — wspólne dobro wszystkich obywateli 342
- Aby masy pracujące głęboko wierzyły w socjalizm 343
- Cel nadrzędny gospodarowania 344
- Socjalistyczna odnowa 345
- Nie można w dzisiejszej Polsce rządzić bez demokracji 345

Rola i kształt kultury duchowej 346

- Ludzie ludziom zgotowali ten los 346
- Daj nam uprzątnąć dom ojczysty 348
- Wkraczamy w świat pojęć artystycznych, nie mieszczących się w ramach myślenia tradycyjnego 350
- I pewność, na którą czekamy, zarzuci kotwicę 353

Pogląd na świat i koncepcje życia 356

- Marksizm był autentycznym doświadczeniem intelektualnym 356
- Socjalizm staje się rozwojem ludzi i dojrzewaniem wspólnoty 357
- Dobra robota 359
- Stanowisko chrześcijańskie nie jest związane z ustrojem kapitalistycznym 360
- To tych spod serca parę nut 361

Kultura obca w Polsce — polska w świecie 364

- Wszystkie nasze siły oddajmy wielkiej sprawie przyjaźni między narodami 364

Instytucje i formy krzewienia kultury 365

- Reforma szkolnictwa dziełem całego zjednoczonego narodu 365
- Upowszechnianie i uwspółcześnianie twórczości kulturalnej 366

Kultura w społeczeństwie 368

- Rozwój człowieka urzeczywistnia się w procesie rozwoju socjalistycznego społeczeństwa 368
- Kultura jest podstawą, na której wyrasta wszystko, czym jesteśmy 369

Wyniki i perspektywy 370

- Niech przyszłość będzie dla kultury polskiej epoką pięknego rozkwitu 370

Indeks osób 372

Spis ilustracji 385